

Еллан-Блакитний Василь

Життя та творчість

Василь Еллан-Блакитний

(1894 — 1925)

Поет, журналіст, політичний і державний діяч, публіцист, редактор урядової газети "Вісті ВУЦВК" та деяких інших видань він, за визнанням М. Зерова, був "сильною, впливовою постаттю" на літературному полі. В. М. Елланський (літературні псевдоніми — Василь Еллан, В. Блакитний, Валер Проноза, А. Орталь та ін.) народився 12 січня 1894р. в с. Козел (тепер — Михайло-Коцюбинське) на Чернігівщині в родині священика. Вчився Василь у Чернігівській бурсі, а потім — у духовній семінарії, якої щиро не любив. По закінченні четвертого класу (1914) вступив на економічне відділення Київського комерційного інституту (де вже навчався його давній, ще з бурси, товариш — П. Тичина). Але інститут не закінчив: "сурмами світовими 17-й рік заграв" (В. Сосюра), і недавнього студента захопив вир революції.

А до того, ще в Чернігові, були відвідини разом з П. Тичиною та іншими знаменитих "субот" у вітальні М. Коцюбинського, перші вірші та доброзичлива увага майстра.

Від революційних гуртків, від товариств "Просвіти" та участі в організації повітового селянського з'їзду на початку літа 1917р. В. Елланський приходить до партії українських есерів, стає її активістом, а незабаром головою її Чернігівського губернського комітету.

На початку 1918р. значна частина членів УПСР за активної участі В. Блакитного пориває з основним її ядром і створює партію українських лівих есерів. За назвою свого центрального органу — газети "Боротьба", редактором якої був В. Блакитний, — її члени стали називати себе боротьбистами, пізніше — українськими комуністами-боротьбистами. Вони, без сумніву, були однією з найлівіших партій української революційної демократії, у 1919 — 1920 рр. спільно з більшовиками входили до складу радянських урядів України, маючи свій відмінний від більшовицького погляд на національне питання.

У березні 1920р. боротьбисти об'єдналися з КП(б)У, а в 30-ті роки майже всі були знищені фізично і оббріхані, очорнені морально, — посмертно цієї долі не уникнув, зокрема, і В. Еллан-Блакитний.

В. Блакитний був безпосереднім учасником багатьох подій в Україні як активіст "лівої орієнтації". У мирні роки свої службові пости й досить високе становище в державних органах В. Блакитний використовує переважно для збирання сил української літератури, культури загалом. Декого з майбутніх відомих письменників, як, скажімо, Остапа Вишню, він витяг з підвалів ЧК і залучив до роботи в "Вістях", багатьом допоміг у їхньому творчому й громадському становленні. З його іменем пов'язане створення тижневика-додатка до "Вістей" — "Література. Наука. Мистецтво" (згодом — "Культура і побут"), журналів "Всесвіт" і "Червоний перець". Одне з перших

літературних об'єднань після 1920р. в Україні — спілка пролетарських письменників "Гарт" — теж було засноване з ініціативи В. Блакитного, який його і очолив. До "Гарту" входили вже відомі на той час письменники — П. Тичина, М. Хвильовий, В. Сосюра, М. Йогансен, І. Кулик, В. Поліщук та ін.

З раннього дитинства В. Еллан-Блакитний хворів на тяжку недугу серця, яка й звела його в могилу на 32-му році життя — 4 грудня 1925р. Згодом ім'я поета було надовго приречене на забуття, лише після 1956р. знову почали видавати його твори.

Повсякденна напруга життя революціонера, одного з "перших хоробрих", спади й піднесення боротьби, сувора й знадлива романтика "червоних зір", ілюзорні, хоча й поширені свого часу, сподівання на світову революцію — без усього цього не збагнути ні пафосу поезії В. Еллана, ні самої його кипучої натури. Син своєї драматичної доби, її романтик, а почасти, в душевних глибинах, і її трагик — таким він був у житті й творчості.

У ранніх віршах В. Еллана (вони відомі від 1912р.) ще легко помітити популярні поетизми тих часів і досить віддалені відгомони таких поетів, як М. Вороний, О. Олесь, Г. Чупринка. Різноманітна й мозаїка мінливих юнацьких настроїв, проте невдовзі в ній починають домінувати характерні вольові оптимістичні мотиви — "Той не буде плазом долі, хто гартується в огні!" ("Юний лад").

У лютому 1917р. написана поезія в прозі "Україні (Зі старих зшитків)" — твір цілком своєрідний в тогочасній українській поезії, хоча, звичайно, не все в ньому сприйме сучасний читач. В своєму пориві до соціалістичного ідеалу молодий поет виявляв такий безоглядний максималізм — "Хай зникне Минуле в ім'я Будучини!", — на догоду якому ладен був вирубати вишневі садки і висадити в повітря старовинні церкви, хоча апологетом такого тупого нищення він насправді ніколи не був.

Про вплив, який мала поезія В. Еллана-Блакитного в пореволюційні роки, свідчить автобіографічний вірш М. Бажана "Дебора". Революційна романтика, яка в Умані 1920 — 1921 рр. захмелювала майбутнього поета і його друзів, асоціювалася головним чином з іменами трьох українських співців своєї доби: "...Вчать нас нечуваних нами пісень Тичина, Блакитний, Чумак". Поезія В. Еллана — це твори високої вольової напруги, що імпонували сучасникам своїми рвучкими гаслами й конденсованими образними "формулами" соціальних переживань:

Муром затято обрій.

Вдарте з розгону: р-раз...

Ми — тільки перші хоробрі,

Мільйон підпирає нас.

("Удари молота")

Образний світ В. Еллана (основна частина його лірики була написана в 1917 — 1920 рр., склавши збірку "Удари молота і серця") — це світ, яким бачить його революціонер, що визнав за закон свого життя боротьбу й саможертвність (з усім її аскетизмом і... неувагою до "простих" життєвих реалій тих самих "мільйонів", за які він бореться). Світ, що має широкі просторові координати: від тюремної камери ("До

берегів") і київської вулиці до Кремля, Будапешта, Парижа, цілої Європи і, зрештою, планети! Світ, в якому "кожен день мобілізації й черги, з остюками хліба крайки", але в якому навіть це притишене визнання супроводжується застережливим окликом ліричного героя, точніше, його другого, непіддатного хитанням і паніці, "я": "Хто там співає тужливі пісні? Хто там співає?" ("На обважнілі...").

Поетичні уявлення про дійсність концентруються в цьому світі здебільшого навколо новітньої соціальної символіки й близької до неї системи понять-образів. Тут і такі характерні для В. Еллана "зорі", зрозуміло, червоні, і "комуна", і різні "буруни" та "бурі", і Кремль, як антитеза "Бастіліям", і знов-таки суто елланівські "удари молота" в такт з "ударами серця". Символічна червона барва взагалі домінує в творах В. Еллана (хоча в його ранній ліриці превалюють романтичні блакитна та синя барви, недарма перша з них стала псевдонімом поета).

Широку популярність принесли В. Еллану такі вірші, як "Вперед", "Після Крейцерової сонати", "Червоні зорі", "Удари молота", "На чатах", "В розгулі" та ін., сповнені високої й водночас щиро-ліричної патетики.

Але є у В. Еллана і вірші конкретно-розповідної тональності, і серед них — "Повстання", один з найкращих у його спадщині. Щойно згадану інтонаційну експресію змінюють у "Повстанні" неквапні оповідні ритми; майже емблематичну символіку — докладні предметні описи з виразними деталями; "монохромну" бадьорість — гіркувата сполука невимовного жалю з утвердженням, освяченням героїчного подвижництва:

...А надвечір — все уклав туман,
Сніг лягав (так м'яко — м'яко танув...)
На заціплений в руках наган,
На червоно-чорну рану.
("Повстання")

Все це знов і знов підносить дуже важливе для всієї тогочасної поезії питання про взаємовідношення особистого й загального, інтимно-людського та соціального в духовному світі. Найбільш загострено ця проблема була окреслена у вірші "Після Крейцерової сонати" з його знаменитими першими рядками: "Покласти б голову в коліна... Відчути б руку на чолі..." Сентиментальність! Хай загине і пам'ять ніжних на землі". Але, незважаючи на категоричність цього присуду, конфлікт між серцем і розумом поета тут цілком очевидний, так чи так він присутній в інших поезіях В. Еллана — аж до кінця його життя.

Після 1921 — 1922 рр. творча активність В. Еллана в галузі ліричної поезії поволі спадає. Дехто пояснює це тим, що поет, розчарований, за певними припущеннями, непом, "заморозив" (М. Зеров) чи навіть "повісив" (М. Хвильовий) у собі лірика. Часто цитований у цьому зв'язку вірш "На обважнілі, розпатлані нерви..." (1922) справді свідчив про дисонанси в свідомості поета, викликані загальною ситуацією в країні, на явища якої він відтепер реагує переважно сатиричною поезією. Один з небагатьох винятків є й "Ранок" (1923), який можна назвати поетичним заповітом В. Еллана:

Ясним поглядом очей у очі прямо

І гучним, бадьорим криком-співом:

— Го-го-го... Приходьте,

Повоюймо!

("Ранок")

Як редактор "Вістей" В. Блакитний, часто виступав і в "амплуа" Валера Пронози — поета-сатирика, який по-своєму коментував і роз'яснював події внутрішнього й міжнародного життя. Протягом 1924 — 1925 рр. він видав три книжки цієї віршованої газетної сатири — "Нотатки олівцем", "Радянська гірчиця", "Державний розум".

Тісна прив'язаність до "злови дня", а часом і кваплива приблизність літературного виконання полишають сьогодні за значною частиною цієї сатиричної поезії головним чином історико-літературне і, сказати б, історико-соціологічне значення. Але було у Валера Пронози й чимало талановитого, дотепного ("Чванько", "Пісенька з прозаїчним кінцем", "Лулу", "Тиша в Гамбурзі", "Героїчна поема", "Патріотична присяга").

Автором "веселих і влучних пародій на українських поетів" назвав Еллана (тут — Маркіза Попелястого) М. Зеров. Справді, він умів іронічно "перевтілюватись" в Я. Мамонтова, Я. Савченка, Н. Кибальчича, В. Тарноградського та інших авторів, комічно акцентуючи найхарактерніше в їхніх стильових манерах.

Творчу багатогранність В. Блакитного-письменника засвідчують і низка його новелістичних етюдів та начерків ("Фабрична", "Лист без адреси", "Наші дні" та ін.), і значна за обсягом публіцистична проза політичної та загальнокультурної тематики, а також низка вагомих статей і виступів із питань літератури й мистецтва.

В. Блакитний був одним з перших теоретиків і критиків української літератури. Визначальною в його естетико-літературних міркуваннях була ідея соціальної ролі мистецтва. Водночас він піддавав критиці пролеткульт, з остаточною ясністю кваліфікувавши його 1925р. як "революційну" маніловщину, в основі якої лежить "віра у всемогутню силу кабінетного плану, декрету, тез чи резолюції". Оволодіти "всім цінним із здобутків попередніх поколінь, не замикаючись у рамках якоїсь "своєї", специфічно пролетарської культури", — так мислив В. Блакитний магістральну лінію пожовтневого культурного розвитку.

В. Еллан-Блакитний ніколи не забував і про національну культуру. Закликаючи зробити українську мову "мовою Жовтня", він мав на увазі широке її впровадження в усі сфери державного й суспільного життя: досить сміливе бажання для 1922р., коли "Вісті" лише недавно перестали бути "Известиями", а центральний орган КП(б)У — газета "Коммунист" — виходив російською мовою!

Л. Новиченко

Історія української літератури ХХ ст. — Кн. 2. — К.: Либідь, 1998.